

Антощук К.Ф., Юкальчук М.І.

Національний музей-садиба М.І.Пирогова (вул. Пирогова, 155, м. Вінниця, 21008, Україна)

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА БОЛЯРСЬКОГО М.М. У РОЗВИТОК МЕДИЦИНИ М.ВІННИЦІ І СТВОРЕННЯ ПИРОГОВСЬКОГО МЕМОРІАЛУ

Середдіячів вітчизняної медицини, які зробили великий внесок у розвиток медичної науки, вагоме місце належить Миколі Миколайовичу Болярському.

Народився він 1878 року на хуторі Дернівському Шадринського повіту Пермської губернії у родині сільського вчителя. По закінченні Шадринської гімназії він поступив на медичний факультет Дерптського університету. Щоб

заробити на навчання, незможному студенту довелося давати приватні уроки, а під час канікул підробляти фельдшером у Кушвинській лікарні, де лікувалися робітники, що працювали на золотих копальнях. Умови праці там були важкими, що призводило до величезної кількості травм і хвороб. М.М.Болярський бачив, що у більшості випадків медицина того часу була невзможна надати належну допомогу. Тому в університеті він самовіддано і з особливою наполегливістю вивчає анатомію, фізіологію, хірургію, відвідує клініку, подовгу просиджує біля ліжок хворих, його часто бачать присутнім під час операцій, нічних чергувань. У Дерптському університеті, де свого часу працював М.І.Пирогов, М.М.Болярський знайомиться з його величезною науковою спадщиною. Праці М.І.Пирогова, які з захопленням вивчає М.М.Болярський, зробили великий вплив на молодого хірурга і остаточно переконали у правильності обраної ним професії. Він прагне надавати практичну медичну допомогу. Тому, не завершивши навчання, М.М.Болярський їде у с.Скорodne Курської губернії, де працює земським лікарем. Щоб мати повну університетську освіту, 1906 року він повертається до Дерпта, здає державні іспити, отримує диплом з відзнакою і їде до тієї ж самої земської лікарні. Тут він уже безпосередньо зіткнувся з байдужістю влади до земської медицини, поганою організацією стаціонарної медичної допомоги в селах, переслідуванням передових земських лікарів царськими чиновниками тощо. Все це глибоко хвилювало молодого хірурга, і він розпочинає наполегливу боротьбу за якість стаціонарного лікування сільського населення, збільшення кількості ліжок, надання належної медичної допомоги. Він самовіддано працює і швидко завойовує глибоку повагу і довіру до себе. Цей період життя і практичної діяльності на посаді земського лікаря відіграв значну роль у формуванні М.М.Болярського як лікаря з чіткою громадянською позицією.

Товариші і вчителі М.М.Болярського, високо оцінюючи здібності, прагнення до наукової роботи, працездатність, намагалися переконати його переїхати до Санкт-Петербурга, де було більше можливостей для професійного росту і наукової діяльності. Згодом М.М.Болярський починає працювати у хірургічному відділенні Обухівської лікарні, яка стала прекрасною школою для молодого науковця. Він працює під керівництвом таких видатних хірургів, як Т.Ф.Цейдлер, Л.Г.Стуккей, а згодом І.І.Греков і Б.М.Хольцов. З самого початку своєї лікарської діяльності в Обухівській лікарні М.М.Болярський щодня відвідує анатомічний театр, активно займається науковими дослідженнями, експериментує. З часом, ставши відомим хірургом і професором, він продовжував дослідження трупів, поглиблюючи свої знання з анатомії і удосконалюючи оперативну техніку. В лікарні він намагався частіше чергувати, асистувати і самостійно здійснювати оперативні втручання. Водночас наполегливо і систематично працює над дисертацією, присвятивши її проблемі травматичного пошкодження печінки. Дисертацію М.М.Болярський захистив 1910 року у Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії.

Сім років наполегливої практичної роботи в лікарні у поєднанні з систематичним вивченням вітчизняної і зарубіжної літератури дали змогу М.М.Болярському стати всебічно освіченим вченим-хірургом, визнаним не лише в Петербурзі, але й далеко за його межами. Однак його вабила практична діяльність на периферії, бажання нести свої знання, вміння і допомогу народу. Тому 1917 року, після демобілізації з армії, доктор медичних наук, активний член Петербурзького Пироговського товариства М.М.Болярський, маючи перспективу повернутися до Петербурга, приймає пропозицію Вінницької земської управи і у травні 1918 року на конкурсній основі обирається головним лікарем Вінницької Пироговської лікарні, яку не встиг відкрити Людвіг Малиновський. Водночас він був також призначений і головним хірургом цієї лікарні, де працював 22 роки, фактично до останніх своїх днів. В минулому земський лікар, дотримуючись принципів земської медицини, він легко засвоїв профілактичний напрямок у системі організації охорони здоров'я і постійно втілював його в життя. Слід наголосити на тому, що саме М.М.Болярський стояв біля витоків створення системи охорони здоров'я на Поділлі. Саме він брав активну участь в організації хірургічної допомоги у Вінницькій області, чимало сил і енергії витратив на розширення мережі лікувальних установ та покращення медичної допомоги сільському населенню Вінниччини [Штеренберг, 1958].

Іноземна військова інтервенція і громадянська війна, що тривали на Поділлі до кінця 1920 року, призвели до

руйнації всього господарства і повної дезорганізації медичних установ, зокрема і Пироговської лікарні. На той час прилікарняна територія була пустирем, приміщення вологі, занедбані, меблі відсутні, бракувало медичних інструментів, працювати доводилося у надзвичайно важких умовах, однак працівники лікарні трудилися наполегливо і з ентузіазмом. Невдовзі всі приміщення були відремонтовані і оснащені. Завдяки високій кваліфікації і авторитету лікаря М.М.Болярського, по допомогу до лікарні почали звертатися все більше і більше хворих. А головний лікар вимагав від колег не обмежуватися вузькими рамками свого профілю, а оволодівати суміжними галузями медицини. М.М.Болярський високо підняв авторитет лікарні. Він був талановитим клініцистом-хірургом, високотехнічно і блискуче виконував різноманітні та складні хірургічні втручання, починаючи з операцій на органах черевної порожнини і закінчуючи операціями на серці і мозку. За час своєї діяльності хірург зробив майже 35 тисяч оперативних втручань. Микола Миколайович вивчав апендицити, перитоніти, урологію, розробляв питання травматології. Всі проблеми, що його цікавили, він досліджував і висвітлював у своїх наукових працях. Будучи молодим хірургом, двічі з гарним результатом виконав кардіографію під час поранення серця, зробив понад 40 операцій на пошкоджених великих судинах, з успіхом застосовувавши судинний шов. Він вважав, що найкращим способом оперування травматичних аневризм є застосування судинного шва, надаючи при цьому перевагу методу Карелля. На той час ці складні операції вимагали високої хірургічної техніки і були великою подією в хірургії.

В хірургічній діяльності М.М.Болярського вражали точність, узгодженість, суворий стиль, акуратність і чіткість виконання. Весь тягар щодо організації Пироговської лікарні професор М.М.Болярський переносив стійко: а це і розширення лікарні, і покращення якості обслуговування хворих, забезпечення їх ліками тощо.

Завдяки високій кваліфікації і авторитету М.М.Болярського, на початку 20-х років ХХ ст. Пироговська лікарня стає зразковим лікувальним закладом в Подільському регіоні. Він розпочав свою діяльність у Пироговській лікарні з 20 ліжок, а сьогодні Вінницька обласна клінічна лікарня ім. М.І.Пирогова нараховує їх понад 500.

Ім'я М.М.Болярського також тісно пов'язане з Вінницьким медичним інститутом - він був одним з ініціаторів і організаторів його створення. Чимало М.М.Болярський зробив для оснащення клінік, створення лабораторії, організації наукової роботи, навчання і виховання майбутніх спеціалістів. Багато сил приклав для створення кафедри факультетської хірургії, брав активну участь у спорудженні двох великих корпусів на території Пироговської лікарні для клінік медичного інституту, також першого анатомічного, а згодом великого морфологічного корпусів.

1934 року М.М.Болярському було присвоєно звання

професора. Під його керівництвом було підготовлено декілька дисертаційних робіт, присвячених практичним питанням медицини, і надруковано чимало наукових статей у спеціальних медичних журналах.

Він був чудовим педагогом, постійно намагався передати свої знання учням. Його лекції базувалися на останніх досягненнях медицини, вирізнялись глибоким змістом і водночас надзвичайною ясністю і простотою. Великою увагою серед лікарів і студентів користувались його клінічні обходи та амбулаторні прийоми. Через хірургічне відділення Пироговської лікарні пройшли тисячі студентів не лише Вінницького медичного інституту, але й з інших вузів. Впродовж декількох років М.М.Болярський завідував кафедрою хірургії Київського клінічного інституту удосконалення лікарів [На рубежі сторіччя, 1997].

М.М.Болярський був надзвичайно працездатним. Так як він постійно проживав на території лікарні, то майже не виходив з хірургічного відділення. Як правило, він завжди робив вечірні обходи, його часто викликали на термінові операції. Уважність, доступність, безкорисність, м'якість, гарне ставлення до хворих - це ті риси, які характеризували його як лікаря-гуманіста впродовж всієї лікарської практики.

Загально визнаною заслугою М.М.Болярського є його ініціатива і активна безпосередня участь у проведенні робіт зі збереження тіла М.І.Пирогова. 1926 року на Першому Українському з'їзді хірургів, який проходив в Одесі, з ініціативи М.М.Болярського і його вчителя І.І.Грекова була створена спеціальна комісія у складі професора Н.К.Лисенкова та секретаря оргбюро з'їзду доктора М.Я.-Зільберберга і направлена до Вінниці [Лисенков, 1927]. Члени комісії побачили усипальницю з тілом вченого у незадовільному стані. Н.К.Лисенков писав: "...все справляє враження занедбаності: видно, що давно турботлива рука не торкалася цих стін і того, що вони оточують ... варто сказати, що дорогим останкам незабутнього М.І.Пирогова, завдяки дії часу і повній бездоглядності, загрожує руйнація, якщо несприятливі умови будуть продовжуватися. Честь і слава вельмишановним професору І.І.Грекову і доктору М.М.Болярському, які першими порушили питання щодо необхідності охорони цих дорогих останків" [Лисенков, 1927]. В результаті були проведені ремонтні роботи, однак питання щодо ребалязації тіла М.І.Пирогова залишалось відкритим.

1935 року М.М.Болярський спільно з професором Г.М.Гуревичем знову звертається до Всесоюзного товариства хірургів щодо проведення заходів зі збереження тіла М.І.Пирогова: "25 (13) листопада 1935 р. виповнюється 125 років від дня народження Миколи Івановича Пирогова. Останні 20 років його діяльності проходили у Вінниці. Тут збереглися його будинок і амбулаторія, де він приймав своїх хворих. Зберігся і склеп, де знаходиться його тіло. Пирогов належить не лише тій країні, де він народився. Він належить світовій хірургії, і справа честі хірургів, прямих послідовників Пирогова,

увічнити його пам'ять. Кращим пам'ятником Пирогову стане створення у будинку, де він жив, Музею-заповідника історії хірургії імені Пирогова..." [Труды 1 Всеукраинского съезда хирургов ..., 1927]. Він також просить, щоб Товариство порушило це питання перед відповідними компетентними відомствами.

Неймовірними зусиллями питання вдалося зрушити з місця. Здійснення першої ребалязації тіла М.І.Пирогова та проведення комплексу ремонтних робіт було заплановано на 1939 рік, але перешкодила війна. Це стало можливим лише 1945 року відповідно до Урядового Розпорядження від 27 жовтня 1944 року. Для відвідувачів музей був відкритий 9 вересня 1947 року. При цьому слід віддати належне професору М.М.Болярському, який взяв найактивнішу участь у збереженні меморіального комплексу, організації музею, популяризації життя і наукової спадщини геніального вченого і великого хірурга.

Свою велику практичну, педагогічну і наукову роботу Микола Миколайович активно поєднував з активною громадською діяльністю: 10 років працював головою науково-медичного товариства, входив до складу науково-медичної конференції, очолював Вінницьку

філію Всесоюзного Хірургічного товариства, був членом Вінницької міськради декількох скликань, брав активну участь в організації семінарів та конференцій для лікарів периферії. Він домагається поліпшення якості медичного обслуговування хворих, навчає кадри медичних працівників.

Помер М.М.Болярський 19 жовтня 1939 року на 61 році життя від приступу стенокардії після сильного психічного переживання, пов'язаного з пожежею у морфологічному корпусі інституту [Болярская, 1962]. Поховали його біля хірургічного корпусу, який знаходиться перед входом до Пироговської лікарні. І сьогодні, через сім з половиною десятиліть, пацієнтів далеко відомої за межами області "пироговки" М.М.Болярський немовби зустрічає і проводить до різних відділень лікарні, вселяючи у хворих надію на одужання. Лікар-гуманіст завжди пам'ятав, що коли далекого 1910 року віннічани вперше порушили питання щодо спорудження у місті лікарні ім.М.І.Пирогова, вони керувалися тим, що лікарня, "надаючи допомогу стражденим, завжди нагадуватиме про ті високі ідеали служіння ближньому, які були найдорожчі серцю М.І.Пирогова" [НАНМУП. ОФ.-3165].

Список літератури

Штеренберг Р.И. Профессор Николай Николаевич Болярский-видный отечественный хирург /Р.И.Штеренберг //Новый хирург. Архив.- К., 1958.- №3.- С.122-123	М.І.Пирогова.- Вінниця, 1997.- С.4-5.	р. //Новый хирург. архив.- Днепропетровск, 1927.- С.282-283.
На рубежі сторіччя //Матер. з історії Вінницької обл. клініч. лікарні ім.	Лисенков Н.К. Новый хирург. архив. / Н.К.Лисенков.- Днепропетровск, 1927.- Т.13.- С.163, 166.	Болярская В.Н. Жизнь и деятельность Николая Николаевича Болярского / /Вестник хирургии.- 1962.- №8.- С.101-105.
	Труды 1-го Всеукраинского съезда хирургов. Одесса, 15/IX - 19/IX 1926	НАНМУП. ОФ.-3165

Стаття надійшла до редакції 21.04.2014 р.

Антощук Клавдія Феліксівна - завідувачка відділу наукової експозиційної та екскурсійної роботи; +38 0432 43-71-49
 Юкальчук Марія Іванівна - заслужений працівник культури України, старший науковий співробітник відділу наукової експозиційної та екскурсійної роботи; +38 0432 43-71-49